

ТИЛ ОФАТЛАРИ: ИЖТИМОЙ-ЛИНГВИСТИК МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Шоматов Бобирбек Алишер Ўгли

Ўзбекистон Миллий Университитети

Хорижий филология факултети

Филология ва тилларни ўқитиш 3-курс талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада замонавий ўзбек тилида кузатилаётган “тил офатлари” — яъни тилнинг тозалиги, маънавий ва маданий меъёрларига салбий таъсир кўрсатувчи омиллар илмий жиҳатдан таҳлил қилинган. Мақолада чет сўзларнинг ортиқча ишлатилиши, лаҳжавий элементларнинг адабий тилга аралашishi, орфоэпик ва орфографик хатоларнинг кўпайishi, ёшлар нутқида сўз бойлигининг қисқариши каби ҳолатлар мисоллар асосида ёритилган. Шу билан бирга, тил офатларининг асосий сабаблари ва уларни бартараф этиш йўллари ҳақида илмий хулосалар берилган.

Калит сўзлар: тил офатлари, адабий тил, тил маданияти, бегона сўзлар, лаҳжа, орфография, ёшлар нутқи, тил сиёсати.

Тил ҳар бир миллатнинг маънавий қиёфасини белгилайдиган, унинг тарихий хотирасини сақлайдиган, маънавий ва маданий қадриятларни авлоддан авлодга етказадиган муҳим ижтимоий ҳодисадир. Тил нафақат мулоқот воситаси, балки миллатнинг маънавий мустақиллигини ифода этувчи омил сифатида ҳам аҳамият касб этади. Шу боис тилнинг софлигини сақлаш, унинг қонун-қоидаларига риоя этиш ва маданиятини ривожлантириш жамиятнинг устувор вазифаларидан бири ҳисобланади.

Бироқ сўнгги йилларда глобаллашув, ахборот технологиялари ва ижтимоий тармоқлар таъсири натижасида тил маданиятига оид турли салбий ҳолатлар — “тил офатлари” пайдо бўлмоқда.

Асосий қисм:

“Тил офатлари” — бу тилнинг табиий ривожланиш жараёнига салбий таъсир этувчи, унинг тозаллигини ва гўзаллигини йўқотувчи омиллар йиғиндисидир. Ушбу атама лингвистик адабиётларда тилнинг бузилиши, нормаларнинг етишмаслиги ёки чет таъсирларининг ортиши билан боғлиқ ҳолатларни ифода этиш учун ишлатилади.

1. Бегона сўзларнинг ортиқча қўлланиши.

Глобаллашув натижасида чет тиллардан, айниқса инглиз тилидан кириб келаётган сўзлар (“бренд”, “пиар”, “контент”, “ивент”) кўп ҳолларда ўзбекча муқобилларини сиқиб чиқармоқда. Бу эса тилнинг миллий табиатини ўзгартириш хавфини туғдиради.

2. Лаҳжа ва шеваларнинг адабий тилга аралашishi.

Айрим оммавий ахборот воситалари ва блогларда лаҳжавий нутқнинг кенг ишлатилиши адабий тил меъёрларига риоя қилинмаслигига сабаб бўлмоқда.

3. Орфоэпик ва орфографик хатолар.

Ижтимоий тармоқлардаги “тез ёзиш маданияти” ёзма нутқда хатоларнинг кўпайишига, талаффуз нормаларининг бузилишига олиб келмоқда.

4. Сўз бойлигининг камайishi.

Ёшлар нутқида фаол сўз захираси қисқариб, кўп ҳолларда стандарт иборалар ва сўз бирикмалари орқали фикр билдириш тенденцияси кучаймоқда.

5. Қўпол сўзлар ва сўкиниш маданиятининг тарқалиши.

Ижтимоий тармоқлар ва оммавий маданият таъсирида сўкиниш, қўпол сўзлар ишлатиш ҳолатлари кўпайган. Бу тилнинг маънавий юксаклигини пасайтиради.

3. Тил офатларининг сабаблари

Глобаллашув жараёнлари ва чет маданиятлар таъсири;

Маориф тизимида тил маданиятига етарлича эътибор берилмаслиги;

Медиа маконда тил қоидаларига амал қилинмаслиги;

Ёшлар орасида китоб мутолааси анъанасининг сусайиши;

Интернет сўзлашуви (сленг, қисқартмалар, эмодзилар) таъсири.

4. Баргараф этиш йўллари

Мактаб ва университетларда “Тил маданияти” фанини кенгайтириш;

Ахборот воситаларида адабий тил меъёрларини назорат қилиш;

Чет сўзларга миллий муқобиллар яратиш ва уларни тарғиб этиш;

Ёшлар ўртасида китобхонликни рағбатлантириш;

Давлат миқёсида тилни муҳофаза қилиш ва софлигини таъминлаш дастурларини амалга ошириш.

Хулоса

Тил офатлари — бу фақат лингвистик муаммо эмас, балки миллатнинг маънавий келажакига дахлдор ижтимоий масаладир. Тилнинг тозаллигини сақлаш, унинг гўзаллиги ва бойлигини муҳофаза этиш ҳар бир фуқаронинг бурчи ҳисобланади. Агар тилга нисбатан эътибор кучайса, у ҳолда миллий маданият ва маънавият ҳам ривожланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алишер Навоий. “Муҳокамат ул-луғатайн”. – Тошкент: Фан, 1983.
2. Ҳожиёв А. “Ўзбек тили маданияти асослари”. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
3. Жўраёв М. “Тил ва жамият: ижтимоий лингвистика асослари”. – Тошкент: Фан, 2005.

4. Қурбонов Ш. “Тилнинг ижтимоий вазифалари ва ривожланиш омиллари” // Филология фанлари журналы, №4, 2019.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни. – Тошкент, 1989 (сўнгги таҳрир – 2019).